

а також карт розміщення і густоти населення. База даних техногенних загроз від ПНО – це основа для геоінформаційного картографування, яка разом з тим може бути акумулятором підсумкової інформації для нового циклу дослідження. Карти, будучи результатом одних досліджень, можуть

стати основою, джерелом інформації для створення наступних.

**Рецензент – кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник Д.О. Ляшенко**

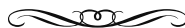
Література:

1. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. Т.1. Природно-техногенна (екологічна) безпека [Текст] / Б.М. Данилишин, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук. – К.: Наук. думка, 2008. – 389 с.
2. Биченок М.М. Основи інформатизації управління регіональною безпекою [Текст] / М.М. Биченок. – К.: РНБО, 2005. – 196 с.
3. Жуков В.Т. Математико-картографическое моделирование в географии [Текст] / В.Т. Жуков, С.Н. Сербенюк, В.С. Тикунов. – М.: Мысль, 1980. – 224 с.
4. Іванюта С.П. ГІС-реалізація ризику життєдіяльності від аварії на хімічно небезпечних об'єктах [Текст] / С.П. Іванюта // Екологія і ресурси. – 2005. – Вип.11. – С. 95-101.
5. Каракин В.П., Кошкарєв А.В., Новак Л.И., Филиппов Ю.А. К разработке базы данных для региональной информационной системы // Организация географической информации и тематическая картография. – Владивосток: ДВНЦ АН СССР. – 1987. – С. 97-105.
6. Козаченко Т.І. Теоретичні аспекти геоінформаційного моделювання [Текст] / Т.І. Козаченко // Укр. геогр. журнал. – 2009. – № 4. – С. 51-56.
7. Чрезвычайные ситуации: предупреждение и ликвидация последствий [Текст] / Матер. междунаrod. конференции под эгидой Организации Черноморского эконом. сотрудничества и кооперации с МЧЧИ, Харьков, 23-25 мая 2000 г. – Харьков, 2000. – 377 с.

УДК 911 : 372.891 + 371.011

Є.В. Копилець

Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді

ВИВЧЕННЯ ВУЛКАНІЗМУ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО ІННОВАЦІЙ

Автор привертає увагу до того, що усталений у шкільній географії підхід до вивчення вулканізму не відповідає сучасному стану як геологічної науки, так і теорії екологічної освіти й виховання. У статті стверджується, що для подолання означеного протиріччя слід насамперед упроваджувати не технологічні нововведення, а інноваційні зміни у змісті освіти. Автор постулює необхідність вивчення вулканізму в контексті цінностей природи.

Ключові слова: вулканізм, навчання географії у школі, цінності природи.

E. Kopilets

STUDY OF VOLCANISM IN THE COURSE OF SCHOOL GEOGRAPHY: FROM STEREOTYPES TO INNOVATIONS

The author draws attention to the fact that the traditional approach to the study of volcanism in the school geography course does not match the current state of the geological science and the theory of environmental education. The article argues that primary innovative changes in education content rather than technological innovations should be made in order to resolve this contradiction. The author postulates the necessity to study volcanism in the context of natural values.

Keywords: volcanism, teaching the geography at school, values of nature.

E. В. Копилець

ИЗУЧЕНИЕ ВУЛКАНИЗМА В ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ: ОТ СТЕРЕОТИПОВ К ИННОВАЦИЯМ

Автор привлекает внимание к тому, что сложившийся в школьной географии подход к изучению вулканизма не соответствует современному состоянию как геологической науки, так и теории экологического образования и воспитания. В статье утверждается, что для устранения указанного противоречия следует прежде всего внедрять не технологические нововведения, а инновационные изменения в содержании образования. Автор постулирует необходимость изучения вулканизма в контексте ценностей природы.

Ключевые слова: вулканизм, обучение географии в школе, ценности природы.

Вступ. Усі інваріантні географічні курси, які викладаються у загальноосвітніх школах України на рівні стандарту, передбачають вивчення тих чи інших аспектів вулканізму: механізму виверження, вулканів у складі географічної номенклатури, корисних копалин – продуктів вулканічної діяльності тощо. Вулканізм та його наслідки фігурують і в програмі з географії профільного рівня. Для середньої географічної освіти на суміжному освітньому просторі країн СНД вивчення вулканізму також є досить значущим. Тому при розгляді інновацій у географічній освіті пострадянських держав вивчення вулканізму у шкільній географії також заслуговує на пильну увагу.

Вихідні передумови. Аналіз широкого кола методичних публікацій дозволяє стверджувати, що упродовж останніх десятиліть методика вивчення вулканізму у шкільних географічних курсах комплексно не розроблялася. Як засвідчило виконане під нашим керівництвом дослідження Л. Кібальник, значна частина вчителів України та Російської Федерації активно впроваджує освітні інновації під час вивчення вулканізму. Проте це – технологічні інновації, що полягають, зокрема, у використанні комп'ютерних технологій та мультимедіа в навчальному процесі; вони не супроводжуються інноваційними змінами відповідного змісту освіти, який упродовж десятиліть залишається стереотипним [2]. З огляду на значущість вивчення вулканізму, піднята проблема потребує більш ґрунтовного розгляду. Тож **мета** цієї статті – стисло викласти результати аналізу співвідношення застарілих стереотипів та інновацій у вивченні вулканізму в шкільних географічних курсах, зробити висновок стосовно відповідності використовуваних методичних постулатів як сучасному стану геологічної науки, так і орієнтирам виховного процесу та окреслити шляхи подолання виявлених протиріч.

Виклад основного матеріалу. Загальне уявлення про явище вулканізму формується на уроках географії у 6 класі під час вивчення теми «Літосфера». Сучасний навчально-методичний посібник пропонує використовувати для цього таку розповідь: «...Колись, за сивої давнини, на березі Неаполітанської затоки в Італії стояло веселе й ошатне місто Помпеї ... З деякого часу з вершини великого Пагорба поблизу міста почав вириватися димок, а іноді чувся гул. Ніхто із мешканців міста не знав, що Пагорб – це згаслий вулкан, який зараз має назву Везувій.

Одного дня дим із Везувію почав валити сильніше, ніж зичайно. Однак жителі майже не звертали на це уваги ... Раптом настала п'ятьма, задушливі гази наповзли на місто, високо в небо з Пагорба вихопилося полум'я ... Ошалілі люди бігли не озираючись, намагаючись сховатись, щоб урятувати своє життя ... Нікому не вдалося врятуватися, адже все місто було поховане під багатометровим шаром попелу ...» [1, с.47].

Вважаємо за необхідне навести таку розлогу цитату, оскільки вона якнайкраще ілюструє сприйняття вулканізму, яке упродовж тривалого часу формують в учнів уроки географії. До речі, «Географія» Страбона свідчить, що Везувієм гору почали називати задовго до виверження 79 р.; за

даними археологічних досліджень, не відповідає дійсності й твердження, що загинули всі мешканці міста.

Під час вивчення географії саме вулканізм виступає уособленням люті стихії, хоча і в шкільних підручниках з екології, і в довідковій географічній літературі для юнацтва можемо знайти статистичні дані, відповідно до яких, скажімо, повені чи тропічні циклони призводять до незрівняно більшої кількості людських жертв. Показово, що у чинному вітчизняному підручнику «Загальна географія» матеріал про вулканізм розміщено в параграфі «Катастрофічні явища в літосфері» і підсумовано висновком: «Вулканізм – катастрофічне явище природи ... Спричиняє руйнування споруд, загибель людей, тварин, рослин» [13, с.64], тоді як про руйнування та жертви, зумовлені повенями, не йдеться взагалі.

Сказане стосується не лише початкового курсу географії. Хоча вітчизняний посібник із викладання географії в 11 класі за програмою профільного рівня і зазначає, що роль вулканізму була значущою на ранніх етапах геологічної історії планети, та й зараз вулканізм вельми важливий для географічної оболонки. Як за обсягом, так і за емоційністю матеріалу у підручнику домінує розповідь про виверження вулкану Мон-Пеле у 1902 р.: «...почався суцільний жах. Звернений до міста бік вулкана розкрився, як пекельні двері, і з нього вирвалася вогнедишна хмара. Із моторошним ревінням вона понеслася схилом униз і накрила місто вогняним вихором» [14, с. 58].

Асимілюючи геологічні знання, шкільна географія чомусь пройшла повз доробок Є. Мархініна, який ще у 1960-х рр. вибудував переконливу теорію вулканогенного походження земної кори, гідросфери та атмосфери, а у 1970-х відкрив явище синтезу складних органічних сполук під час вулканічного виверження та обґрунтував припущення про безпосередню причетність вулканізму до появи життя на Землі. Парадоксально, але на думку, що «... вулкани не лише сіють смерть і руйнування. Вони водночас є й великими творцями. Певно, насамперед їх варто вважати саме творцями. *Земна кора, атмосфера, моря і океани утворилися в основному з продуктів вулканічної діяльності*» [15, с.91], учнів нашо́вхує не географ, а фізик, розробник інтегративного природознавчого курсу. Хоча до висновків усесвітньовідомого вулканолога, афористично сформульованих ним як «*Вулканізм є форма розвитку Землі*» [9, с.284] та «*Ми – діти вулканів*» [10, с.91], мали б звернутися саме фахівці у царинах географії та методик її викладання – розв'язуючи передбачене навчальною програмою завдання формувати у школярів цілісний географічний образ Землі, переймаючись засвоєнням учнями знань про цілісність як визначальну властивість географічної оболонки.

Відхід від стереотипів у вивченні вулканізму є особливо актуальним для екологічного виховання на уроках географії. Імовірно, саме антропоцентричність світосприйняття і є причиною того, що у вулканізмі вбачають лише смертоносну катастрофу, тоді як Ю. Дубик влучно зауважив: «вулканологу ніколи не спаде на думку назвати людину царем природи» [12, с.75].

Традиційно екологічний аспект вивчення вулканізму у шкільній географії вичерпується формуванням поняття «природне забруднення навколишнього середовища». Прикро, але ця позиція, властива попередній, ще антропоцентричній моделі екологічної освіти 1980-х – середини 1990-х рр., географами-методистами не лише досі підтримується, а й видається за інноваційну. Сумним підтвердженням сказаного є матеріал одного з учасників Усеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2006», уміщений у збірці «Інновації на уроках географії» [16]. Цей матеріал фактично являє собою лише дещо адаптовану україномовну версію першого розділу посібника Т. Кучер, виданого ще 1990 р. [8] (водночас зазначений посібник навіть не включено до списку використаної літератури).

Вважаємо, що сучасному етапу розвитку теорії екологічної освіти і виховання відповідає ціннісний підхід до вивчення вулканізму. Під час опанування навчального матеріалу підлітки мають досягти пов'язані з вулканізмом вітальну (санітарно-гігієнічну та рекреаційну), господарську (практично-економічну), пізнавальну, моральну, естетичну, історико-культурну та громадянсько-патріотичну цінності природи, наблизитися до розуміння її самоцінності. Цим закладається основа для переосмислення відносин людини та природи, що сприяє вихованню екологічних ціннісних орієнтацій школярів. І в деяких чинних підручниках із географії йдеться про родючість підживлених вулканічним попелом ґрунтів, формування корисних копалин унаслідок вулканічних процесів, використання термальних вод для опалення та оздоровлення, проте для виховання стійкого екологічного рівня екологічних ціннісних орієнтацій замало апелювати лише до утилітарних цінностей природи.

Постульована позиція була успішно втілена в ході керованого нами педагогічного експерименту регіонального рівня «Виховання екологічних ціннісних орієнтацій підлітків у процесі вивчення загальної географії» (2006–2008 рр., 6 навчальних закладів міста Полтави та Полтавського району Полтавської області). У низці публікацій у методичних виданнях України та Російської Федерації [2–7] наведено приклади дібраного нами та педагогами – учасниками експерименту фактажу, за допомогою якого у шестикласників формувалося ціннісне сприйняття вулканізму, описані основні форми, технології та засоби, що використовувалися для донесення до учнів ціннісного змісту відповідного навчального матеріалу. Ми виходили з того, що особистісно зорієнтовані технології навчання географії спрямовані на трансформацію наукового географічного змісту в емоційний і проектування на цій основі навчальних завдань, при розв'язанні яких учні мають здійснювати власну оцінну діяльність, шукати особистісний сенс ціннісного наповнення навчального матеріалу [11]; отже, низку педагогічних технологій можливо ефективно використати і для навчання географії, і для виховання екологічних ціннісних орієнтацій школярів. Чимало із застосованих форм, технологій та засобів є інноваційними, наприклад, проектна технологія, яка поєднує рольову гру та дискусію (еколого-географічний проект «Суд

над вулканізмом»), комп'ютерні технології та мультимедійні освітні засоби.

Важливими є комплексність та послідовність обстоюваного підходу. Скажімо, у курсі загальної географії ціннісна характеристика вулканізму актуалізувалася прививченні матеріалу про унікальні форми рельєфу (Карадаг), вивчення вулканізму здійснювалося на тих самих методологічних засадах, що й вивчення теми «Літосфера» в цілому, і було вписане в загальну модель виховання екологічних ціннісних орієнтацій шестикласників. Під час вивчення вулканів як складової географічної номенклатури в курсі географії материків і океанів виникають додаткові можливості використовувати для екологічного виховання метод індивідуалізації природних географічних об'єктів.

Важливим додатковим чинником, що формує у школярів уявлення про значення вулканізму для розвитку планети та життя людства, є туристсько-краєзнавчі подорожі Вулканічними Карпатами, екологічною стежкою Карадазького заповідника тощо. Аналіз чинних Основних орієнтирів виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України свідчить, що цей пропонує нами напрям екологічного виховання є інноваційним, оскільки у переліку навчально-тематичних екскурсій з учнівською та студентською молоддю відповідна тематика не представлена.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо: усталений у шкільній географії підхід до вивчення вулканізму, за якого характеристика вулканізму вичерпується відповідною конкретизацією понять «катастрофічне явище у літосфері», «стихийне лихо» тощо, не відповідає сучасному стану ні геологічної науки, ні теорії екологічної освіти і виховання. Для подолання означеного протиріччя продуктивно відштовхуватися від формулювання, запропонованого Є. Мархініним – «Вулканізм є формою розвитку Землі», та вивчати явище вулканізму в контексті цінностей природи. Пропоновані інноваційні зміни у змісті освіти варто підкріплювати відповідними технологічними інноваціями з числа тих, які можливо ефективно використовувати і з навчальною метою, і для виховання екологічних ціннісних орієнтацій підлітків. До них, зокрема, належать технології особистісно зорієнтованого навчання географії, які містять триаду «завдання – діалог – імітаційна гра» або ж, базуючись на тій чи іншій складовій цієї триади, використовуються комплексно.

Загальні уявлення про вулканізм, його значення для планети в цілому, біоти та людства формуються насамперед під час вивчення загальної географії (6 кл.); у процесі вивчення наступних шкільних географічних курсів воно повинне підкріплюватися і поглиблюватися на тих самих засадах з урахуванням онтогенетичної динаміки ставлення до природи. Варто спиратися і на інноваційний ековиховний потенціал туристсько-краєзнавчих подорожей регіонами давнього вулканізму.

Перспективи подальших наукових пошуків в означеному напрямі вбачаємо у варіативній методичній розробці обстоюваних положень.

Рецензент – кандидат геологічних наук
У.М. Селівачова

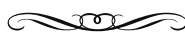
Література:

1. Довгань Г.Д. Загальна географія. 6 клас : [навч.-метод. посіб.] / Г.Д. Довгань. — Харків: Основа, 2010. — 144 с. — (Сер. «Географія. Мій конспект»).
2. Кібальник Л.Г. Вивчення вулканізму із застосуванням комп'ютерних технологій та мультимедіа (з досвіду роботи вчителів України і Росії) / Л.Г. Кібальник // Шкільна географічна освіта: інформаційно-комунікаційні технології у навчально-виховному процесі. — К.: ДНВП «Картографія», 2008. — С. 111–113.
3. Копилець Є.В. Вивчення унікальних форм рельєфу у шкільному курсі географії: ціннісний підхід / Є.В. Копилець // Імідж сучасного педагога. — 2008. — № 5–6. — С. 86–89.
4. Копилець Є.В. Виховання екологічних ціннісних орієнтацій у процесі вивчення теми «Літосфера» / Є.В. Копилець // Географія. — 2006. — № 22. — С. 6–10.
5. Копилець Є.В. Еколого-географічний проект «Суд над вулканізмом» / Є.В. Копилець // Географія та основи економіки в школі. — 2008. — № 1. — С. 22–26.
6. Копилець Є.В. Комп'ютерні технології та мультимедійні засоби виховання екологічних ціннісних орієнтацій підлітків у процесі вивчення загальної географії / Є.В. Копилець // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. — К.: Ін-т передових технологій, 2007. — Вип.7. — С. 94–97.
7. Копилець Е.В. Проект «Суд над вулканізмом» — пример технологизации воспитания экологических ценностных ориентаций школьников / Е.В. Копилець // География и экология в школе XXI века. — 2009. — № 9. — С. 63–69, 73.
8. Кучер Т.В. Экологическое образование учащихся в обучении географии: Пособ. для учителя / Т.В. Кучер. — М.: Просвещение, 1990. — 128 с.
9. Мархинин Е.К. Вулканизм / Е.К. Мархинин. — М.: Недра, 1985. — 288 с.
10. Мархинин Е.К. Цепь Плутона / Е.К. Мархинин. — М.: Мысль, 1973. — 334 с.
11. Николина В.В. Педагогические технологии в географическом образовании / В.В. Николина // География. — 1998. — № 46. — С. 14.
12. Попов В.С. Магматизм Земли / В.С. Попов // Соросовский образовательный журнал. — 1995. — № 1. — С. 74–81.
13. Скуратович О.Я. Загальна географія: Підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закладів / О.Я. Скуратович, Р.Р. Коваленко, Л.І. Круглик. — К.: Педагог. преса, 2006. — 256 с.
14. Стадник О.Г. Географія. 11 клас. Профільний рівень: Розробки уроків / О.Г. Стадник. — Харків: Ранок, 2011. — 464 с.
15. Тарасов Л.В. Природа Земли: прошлое, настоящее, будущее. Книга для любознательных школьников / Л.В. Тарасов. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. — 480 с.
16. Шпак А.В. Екологічне виховання учнів у курсі фізичної географії. 6 кл. / А.В. Шпак // Інновації на уроках географії / Упоряд. Є.І. Науменко, В.М. Андрєєва. — Харків: Основа, 2007. — С. 74–87.

УДК 911.3

А.Й. Лур'є, А.М. Немець, Н.В. Моштаківа

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ ЗАКЛАДИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Розроблено класифікацію позашкільних навчально-виховних закладів та зазначено їх основні функції і напрями діяльності. Проаналізовано територіальний розподіл закладів по містах і районах Луганської області. За допомогою графоаналітичного методу багатовимірної класифікації визначено рівень розвитку позашкільної освіти в адміністративно-територіальних одиницях регіону, що дозволило ранжувати їх за цим показником та виділити 4 групи міст і районів області: з високим рівнем розвитку діяльності позашкільних навчально-виховних закладів, з рівнями вищим за середній, нижчим за середній та низьким.

Ключові слова: позашкільні навчально-виховні заклади, школи естетичного виховання, територіальна організація позашкільних навчально-виховних закладів Луганської області, групи адміністративно-територіальних одиниць Луганської області за рівнем розвитку позашкільної освіти